

EUROCRIZA SAU ACUMULAREA INEGALITĂȚILOR

The Eurocrisis or the Buildup of Inequities

Alex. CISTELECAN¹

Abstract

This essay traces down the evolution, causes, and consequences of the so-called contemporary „Eurocrisis”. It argues that there are two correlated dynamics that led to the unfolding of the economic meltdown on the old continent: firstly, a structural tension between labor and capital, reflected in the increasing pressure on wages all over Europe as the last resource for boosting international competitiveness; secondly, a rather geopolitical tension between the core of the Eurozone (especially Germany) and the periphery, whereby the surpluses of the former are recycled through financialisation and lent to the periphery, thus vastly increasing the already existing gaps between the periphery and the core.

Keywords: European Union, economic crisis, monetary union, labor, capital, periphery, core.

De bine de rău, cam știm care au fost cauzele crizei economice din Statele Unite, declanșată în 2008 odată cu falimentul Lehman Brothers: explozia creditelor *subprime*, adică a creditelor imobiliare destinate celor fără garanții financiare, peste care s-a suprapus o imensă rețea de operațiuni financiare oculte și misterioase, al cărei rol era, chipurile, cel de securizare a riscului, dar al cărei efect concret a fost tocmai cel de multiplicare astronomică a pierderilor². Aproape inexplicabile au rămas însă, chiar și după aproape cinci ani de desfășurare, cauzele și originea crizei economice din Europa. Există ceva nesatisfăcător în explicațiile oficiale: dacă criza europeană este un simplu efect, o „contagiune” a celei americane, datorată naturii transnaționale a capitalismului actual, cum se face că e mai profundă și mai prelungită decât criza de peste ocean? Dacă, în schimb, criza din Europa este o răbufnire a inadecvării modelului său economic – dulcea social-democrație a bătrânului continent –, cum se face că procesul susținut de demantelare a acestui model social și economic nu dă deloc semne că ar scoate continentul din criză? Iar dacă, în fine, așa cum liderii europeni par să susțină în momentele de exasperare, criza e

¹ Lecturer PhD., *Petru Maior* University, Târgu-Mureș

² Mai știm, de asemenea, că ambii factori (creditele *subprime* și operațiunile de securizare) sunt manifestări imediate a ceea ce se numește financiarizare [financialization]. Contrar opiniei curente, financiarizarea nu înseamnă o putere mult sporită a băncilor, ci o redirectionare a activității lor. În condițiile în care corporațiile au devenit capabile să-și atragă singure capitalul necesar, fie acumulând mari rezerve de capital, fie deschizându-și propriile departamente sau instituții financiare, băncile s-au văzut private de principala lor sursă de profit (creditele de investiții pentru corporații). Astfel, activitatea lor s-a îndreptat spre financiarizarea supraviețuirii cetățenilor de rând, așadar spre creditarea directă a populației – profitând, desigur, în acest context, de retragerea constantă a susținerii statale și a asistenței sociale pe fondul turnurii neolibérale din ultimele patru decenii. Rescrierea neoliberală a contractului social a privatizat vechile prestații legitime ale statului, a transformat drepturile în credite și le-a permis astfel băncilor să-și pescuiască profitul direct din buzunarul oamenilor de rând. Financiarizarea înseamnă, astfel, atât turnura financiară a corporațiilor, a simplilor „producători”, cât și, implicit, turnura „asistențială” a băncilor, în realitate o „expropriere financiară” a publicului făcută posibilă de abandonarea rolului social al statului. Cf., pp. 114-148.

un deficit de civilizație europeană la popoarele din periferia UE, ceva legat de cultura loisirului și a indolenței în care se complac mediteraneenii, cum se face că decalajul și dezechilibrele dintre periferie și centru nu fac decât să crească, în ciuda tuturor eforturilor de germanizare a popoarelor PIGS (lărgite și redenumite, mai nou – că tot e la modă culturalizarea problemelor structurale – drept GIPSI).

Pentru toți cei măcinați de acest nedumeriri, volumul *Crisis in the Eurozone*, coordonat de Costas Lapavitsas și grupul de cercetători de la School of Oriental and African Studies din Londra (ca să vezi unde, în toată puzderia de euro-barometre, comunicate, discursuri și analize ale liderilor și experților europeni, mai poți afla câte ceva *cu sens* despre bătrânul nostru continent) este absolut binevenit³. Volumul grupează trei rapoarte ale grupului de *Research on Money and Finance*, redactate între 2010 și 2012, și care abordează, fiecare, dar cu accente diferite, evoluția crizei europene de la cauze și origini, la dinamică și politici actuale, până la posibilele soluții de ieșire. Toate aceste momente – de la cauze la soluții – par să poată fi rezumate în două cuvinte: moneda euro, a cărei instituire poate fi considerată a fi cauza structurală a crizei, și a cărei abandonare este propusă de către autori ca unică soluție de ieșire din criză pentru țările de la periferia uniunii monetare.

Dar până să ajungem la cauzele structurale și soluțiile radicale, să recapitulăm desfășurarea inițială a evenimentelor în deplasarea crizei dinspre SUA înspre Europa. Cauzele imediate ale crizei europene sunt într-adevăr legate de spargerea bulei imobiliare de peste ocean; atâta doar că nu avem aici de-a face cu o simplă relație de cauzalitate, ci mai degrabă cu un prilej de dezvăluire, un context în care criza americană și repercusiunile ei de dincoace de ocean nu au făcut decât să scoată la iveală dezechilibrele și disfuncționalitățile structurii instituționale a Uniunii Europene.

De prin a doua jumătate a anului 2007, odată cu primele semne ale crizei din SUA, băncile europene au început să se confrunte cu probleme de lichidități, descoperind totodată că sunt băgate până la brâu (cel puțin) în iureșul de credite subprime și operațiuni extrem de problematice de securizare a acestora. Banca Centrală Europeană a sărit în ajutorul suratelor sale, furnizându-le lichidități; în același timp, pentru a-și pune conturile în ordine, băncile au abandonat împrumuturile pe termen lung, preferându-le pe cele pe termen scurt, reducând totodată drastic creditarea. Dacă aceste mișcări au întremat pe moment băncile europene, ele au provocat însă o lipsă acută de fonduri și un val de recesiune în toată zona euro. În aceste condiții extrem de nefavorabile – și, în parte, tocmai din cauza acestor măsuri –, statele au trebuit să intre pe piața de capital într-o căutare disperată de fonduri. Fonduri necesare, pe de o parte, din pricina colapsului în finanțele publice datorat recesiunii, iar pe de altă parte, tocmai din cauza costurilor pe care le-au presupus operațiunile de salvare a băncilor. Acesta a fost începutul deplasării de la datoria privată (în mare parte, a băncilor) la datoria publică, o deplasare care, de-a lungul

³ Costas Lapavitsas et. al., *Crisis in the Eurozone*, Verso, London & New York, 2012.

crizei, s-a făcut în valuri succesive: în fond, creșterea datoriei publice la periferie a fost un rezultat al crizei din 2007-9, ca urmare a faptului că statele au trebuit să intre pe piața de capital ca să suplinească retragerea creditării bancare. Dacă cheltuielile publice atingeau cote alarmante, acest fapt se datora tocmai necesității de a suplini și susține sistemul bancar privat falimentar. Conjunctura a fost, de asemenea, o ocazie ideală pentru speculanți: dacă de obicei operațiunile lor se concentrează asupra monedelor naționale și a ratelor de schimb, în contextul zonei euro și în condițiile în care statele, în lipsa creditării bancare, au fost nevoite să recurgă la emiterea de obligațiuni pentru a putea obține capital, atacurile speculanților s-au concentrat asupra datoriei publice și a *rating*-ului de țară – provocând faimoasele *spread*-uri între costurile creditării de la o țară la alta. Cu această ocazie, unul din avantajele trâmbițate ale monedei euro – faptul că va armoniza și reduce, pentru statele de la periferie, costurile finanțării – a căzut subit.

Această evoluție nu face însă decât să pună în lumină contradicția de pornire a zonei euro: existența unei politici monetare unice, în lipsa oricărei politici fiscale continentale coerente. Ceea ce explică și măsurile partizane prin care BCE a încercat să rezolve problema: punând imediat la dispoziție lichidități pentru băncile aflate în pericol, dar lăsând – cel puțin inițial – statele să se descurce singure și să obțină fonduri cum pot. „Piața monetară în Europa este unificată, iar fiecare sistem bancar are acces la BCE prin banca sa națională, în aceleași condiții și la aceeași rată a dobânzii; naționalitatea băncii nu contează pentru accesul la lichidități. În schimb, pe piața bondurilor statale, fiecare țară se confruntă cu condiționalități specifice pentru a-și refinanța datoria”. (p. 56)

Deplasarea poverii datoriei de la băncile private la state nu era însă o mișcare lină, unidirecțională și fără efecte contrare. Creșterea datoriei publice în țările din periferie risca să amenințe, în retur, însăși solvabilitatea băncilor europene. În fond, băncile nucleului zonei euro, în special cele germane și franceze, înregistrau o expunere uriașă la datoria țărilor de la periferie. Mai mult decât atât, împrumuturile băncilor germane și franceze către statele de la periferia euro n-au încetat să crească chiar și după declanșarea crizei în SUA, atingând maximum în 2008 și rămânând la un nivel ridicat chiar și în 2009. Argumentul băncilor era că datoria publică este o investiție sigură, pentru că statele – și încă în zona euro – nu pot da faliment. Dar mai mult decât acest argument odinioară de bun-simț, atractivitatea datoriilor publice pentru băncile germane și franceze era dată de aceleași *spread*-uri, de decalajul tot mai mare dintre ratele la care aceste state își obțineau finanțarea față de rata corespunzătoare Germaniei. Astfel că, în condițiile în care băncile din nucleul eurozonei tocmai primiseră lichidități de la BCE și Federal Reserve la o rată infimă, acum aveau ocazia să „investească” aceste fonduri în țările de la periferie și, profitând de *spread*-ul tot mai lat, să obțină astfel, printr-o simplă mutare a banilor, profituri imense. Așa se face că expunerea băncilor din *core*-ul eurozonei față de periferie a ajuns în 2009 la suma frumoasă de 1.4 mii de miliarde de euro. Rezumând situația, autorii notează: „Mare parte din noile oportunități pentru bănci a constituit-o datoria publică...

Nevoia presantă de fonduri a guvernelor a fost provocată de prăbușirea veniturilor din taxe și impozite, precum și de încercarea de a salva sistemul financiar și de a evita o depresiune. Rezultatul a fost acela de a crește profitabilitatea datoriei publice. Înzestrate cu fonduri ieftine și abundente de la BCE, băncile europene au profitat de această oportunitate... Băncile obțineau fonduri la o rată mică de la banca centrală, după care le împrumutau la o rată mare statelor” (pp. 101-102)⁴.

Asta până prin 2010, când a început să se strecoare îndoiala în legătură cu siguranța datoriei publice – ceea ce amenința să întoarcă înapoi povara crizei asupra băncilor, după ce că abia fusese mutată cu succes de la bănci înspre state. În acest context alarmant, BCE și restul troicii au intervenit din nou, acordând pachete de salvare statelor de la periferie. Doar că ținta finală a acestor noi fonduri era, desigur, băncile europene. „Deși retorica liderilor europeni marșa pe salvarea uniunii monetare europene prin salvarea țărilor de la periferie, scopul real viza starea precară a băncilor din centrul zonei euro. Intervenția lor era mai puțin preocupată de dezastrul din Atena și mai îngrijorată de faptul că băncile europene (în special cele germane și franceze) se confruntau cu un val de pierderi și dificultăți de finanțare”. (p. 108) Sau, cum rezuma plastic întreaga situație Mark Blyth: „*You need to understand what is going on in Ireland: the Germans are holding a gun to the Irish head and they're saying „Here, take this money, you need to take it right now so you can pay it back to the German banks so they can clean their balance sheets”*⁵. Desigur, după cum se știe, toate aceste pachete de salvare pe care troica le acorda generos statelor de la periferie, pentru ca acestea să le transfere rapid băncilor europene, erau însoțite de măsuri punitive de austeritate: în fond, nu-i așa, datoria publică de la periferie crescuse într-adevăr alarmant, astfel încât mesajul tranșant al graficelor era unul singur: statele trebuie să-și reducă drastic cheltuielile și politicile fiscale nesustenabile. Că toate aceste cheltuieli care au dublat practic datoria publică la periferie nu aveau nimic de-a face cu vreun model social-democrat perimat, cu creșteri de salarii, ajutoare sociale grase sau investiții în infrastructură neprofitabile, ci tocmai cu încercările de a salva și suplini sistemul financiar falimentar – acesta era un aspect concret, istoric, mai puțin vizibil în balanța abstractă a fondurilor statale, în curba ascendentă care ilustra evoluția datoriei publice. Astfel încât, pentru ca teatrul salvării statelor periferice de către troică să fie complet și să comporte, așadar, inclusiv o binevenită lecție moralizatoare, măsurile de austeritate care însoțeau aceste pachete salvatoare nu au avut niciodată doar un aspect pur tehnic, un specific contabilicesc, ci au fost înveșmântate într-un aer moral, într-o misiune civilizatorie: „Împrumuturile de salvare au fost de la bun început concepute ca fiind punitiv de costisitoare, ca pentru a da o lecție morală debitorilor suverani delincvenți. Contrastul față de lichiditățile extrem de ieftine pe care BCE le-a pus la dispoziția băncilor cu probleme

⁴ Această mișcare de expropriere în doi pași nici nu avea nevoie să treacă printr-un cadru internațional. La noi, de exemplu, totul s-a petrecut în ograda proprie: BNR a acordat fonduri ieftine băncilor private, de la care statul s-a împrumutat mult mai puțin ieftin. E și acesta unul din beneficiile principale ale acestui principiu democratic suprem care e autonomia băncii centrale.

⁵ <http://www.radioopensource.org/mark-blyth-2-2011-will-be-worse-and-life-will-go-on/>

nu poate fi mai mare. Se pare că băncile private nu au nevoie de un imbold moral adițional”. (p. 177)

Și cam în acest punct suntem încă și astăzi: fonduri de salvare peste fonduri de salvare, la pachet cu dușul rece și moralizator al măsurilor de austeritate, care nu fac însă decât să adâncească recesiunea și să crească nivelul datoriei publice. Și toată această expropriere a bunului public și stoarcere a cetățenilor de la periferia zonei europene sunt vândute ca un mijloc dureros, dar necesar pentru salvarea unității monetare a zonei euro, pentru păstrarea credibilității internaționale a monedei euro – obiective care, în acest moment de sinceritate involuntară a elitelor europene, par să rezume miza întregii structuri instituționale continentale. „In the blink of an eye, a *pensée unique* has become a *pénitence unique*”⁶. Ceea ce ne conduce la cauzele structurale care subîntind desfășurarea imediată a evenimentelor, la această *pensée unique* care dirijează politicile anticriză și care este cristalizată în eșafodajul instituțional al Uniunii Europene.

Am menționat deja contradicția dintre existența unei politici monetare unice la nivelul eurozonei și inexistența oricărei coordonări între politicile fiscale, nivelurile de impozitare, sistemele de pensii și asigurări de sănătate sau salarii ale diferitelor state. Această contradicție nu este însă rezultatul unei scăpări, al unei neglijențe, după cum nu e nici o simplă problemă rămasă deocamdată nerezolvată, dar la a cărei soluționare forurile europene urmează să lucreze în cel mai scurt timp. Contradicția respectivă este tocmai fundamentul pe care s-a instituit uniunea europeană și expresia concentrată a obiectivelor sale primare. După cum se exprimă, în mod cât se poate de tranșant, echipa de economiști a lui Lapavistas: „Dereglaarea instituțională a eurozonei nu a fost doar rezultatul unui proiect prost articulat sau al unei teorii economice greșite. A fost, mai degrabă, rezultatul unor relații politice și sociale care au stat la baza creării unei noi monede internaționale. La originea crizei din eurozonă stau interese de clasă și imperiale, nu erorile „tehnice” ale uniunii monetare” (p. 167). Caracterul de clasă și ambițiile imperialiste din spatele acestei construcții aparent pur neutre și tehnocrate care e Uniunea Europeană sunt perfect vizibile în prioritățile și obiectivele ei: singurul obiectiv al politicii monetare europene – care, după cum am văzut, este și singura sferă de coordonare veritabilă la nivelul uniunii – este stabilitatea prețurilor și combaterea inflației. Cu supravegherea și respectarea acestui ordinii a preferințelor curat neoliberală se ocupă BCE și structura de bănci naționale centrale. Automat, din această dispunere a priorităților, rezultă că, în eventualitatea unei crize, soluțiile tradiționale de ieșire – care comportă devalorizarea monedei – sunt excluse din principiu. Singura variantă rămâne, așa cum am și văzut, tăierea salariilor, reducerea ajutoarelor sociale și, în cel mai bun caz, migrația în masă – adică externalizarea unei părți din problemă, pasarea presiunii asupra vecinului. Explicația pentru această dispunere a priorităților, care anulează orice marjă de mișcare a statelor suverane și, în cazul unei

⁶ Perry Anderson, *The New Old World*, Verso, London & New York, p. 508. Pentru o expunere excelentă a istoriei Uniunii Europene, vezi pp. 3-79.

recesiuni, mută întreaga presiune asupra cetățenilor, este, evident, salvarea *asset*-ului cel mai de preț al bătrânului continent, moneda euro. Stabilitatea prețurilor și combaterea inflației – principala grijă a liderilor europeni – sunt, în fond, garanții credibilității monedei euro. Ele sunt expresia instituțională a ceea ce proiectul monedei euro a însemnat de la bun început: crearea unei monede internaționale credibile și capabile să concureze de la egal la egal cu dolarul, și care să poată impune la nivel mondial interesele și avantajele competitive ale băncilor și corporațiilor europene⁷. În centrul crizei europene, în fundalul desfășurării spectaculoase a neputinței liderilor UE stă, așadar, moneda euro. „Moneda euro a mediat criza globală în Europa și i-a imprimat forma caracteristică”. (p. 159)

În mod ironic, criza a arătat însă cum tocmai structura instituțională menită să salveze onoarea monedei europene cu orice preț social a fost cea care i-a șubrezit serios credibilitatea și potențialul de concurent serios al monedei americane. În acest context, încercările liderilor europeni, rezumate perfect în vestitul „Pact de creștere și stabilitate”, n-au făcut decât să adâncească problema. Dacă SUA a putut să-și relaxeze politica fiscală și, punând la bătaie valuri după valuri de *quantitative easings*, dau semne că sunt pe cale de a ieși din recesiune, „Pactul european a impus mai multă rigoare fiscală ca reacție la criză. Efectul a fost de a împinge statele membre la o presiune încă și mai mare asupra forței de muncă, ca o condiție de protejare a intereselor sistemului financiar european. Astfel, uniunea monetară a însemnat o ajustare asimetrică a băncilor și statelor în sfera financiară de după criză: băncile au fost protejate, în timp ce greutatea ajustării a căzut pe muncitorii din statele periferice” (p. 44). Că aceste măsuri de austeritate nu au avut deloc efectul scontat, de a reduce datoria țărilor de la periferie și de a le scoate din criză, e de-acum evident. Tot atât de evident e, însă, că ele au erodat puternic inclusiv credibilitatea internațională a monedei euro, în numele căreia aceste măsuri au fost aplicate de la bun început. Mai mult decât atât, se cuvine evaluată aici și rigoarea instituțională cu care elitele europene se mândresc atât: dacă Statele Unite au putut profita de libertatea de mișcare pe care le-o conferă autonomia fiscală și statutul de monedă internațională al dolarului (un aspect, desigur, deloc neproblematic, dar care aici, ca și în multe alte ocazii, își arată avantajele pentru politica SUA), liderii europeni s-au împiedicat în propria lor inerție instituțională și rigoare tehnocrată, adică tocmai în acel design instituțional care trebuia să garanteze sănătatea monedei europene. Faptul că BCE a putut da dovadă de multă inventivitate atunci când a fost vorba să pună lichidități la dispoziția băncilor, trecând peste sau ocolind agil prevederile instituționale, inventivitate pe care n-a mai găsit-o nimeni atunci când a fost vorba să furnizeze fonduri statelor europene – acest fapt nu

⁷ Acest proiect tehnocrat, al elitelor europene, comportă desigur totodată și o dimensiune culturală, se legitimează printr-un discurs al unității și civilizației europene, ca și cum moneda euro ar fi materializarea însăși a tuturor principiilor și valorilor bătrânului continent. După cum rezumă autorii această învăluire culturală și „democratică” a monedei euro: „Pentru mai bine de două decenii, ideea că moneda euro este epitomul unității europene a crescut în influență în rândul politicianilor și a liderilor de opinie de pe continent. Încă și mai surprinzător, o formă monetară care are rolul de a sluji interesele marilor bănci și marilor corporații a fost prezentată ca un proiect inerent social-democrat”. (pp. X-XI)

face decât să demonstreze încă o dată caracterul partizan și orientarea de clasă a instituției europene. În fine, ca să încheiem acest capitol despre zbaterea monedei euro în menghina dintre dolar și propriii cetățeni, trebuie să spunem că, în cele din urmă, la salvarea monedei euro și a sistemului financiar european au pus umărul tocmai rivalii de peste ocean: firește, această mână de ajutor nu a venit din generozitatea americanilor, ci ca reacție la expunerea considerabilă pe care băncile americane o aveau față de băncile europene. Efectul a fost, însă, tocmai cel de a transforma pretențiile mondiale ale monedei euro într-o simplă glumă: „Statele Unite au apărut ca ultim garant al monedei euro... Încă o dată, s-a dovedit că euro nu reprezintă nici o provocare la adresa dolarului ca monedă mondială”. (p. 111)

Că moneda euro nu este un instrument tehnic neutru, menit să garanteze stabilitatea și coordonarea economică europeană, este de-acum limpede. Prin chiar structura sa, euro privilegiază interesele sectorului financiar și mută presiunea asupra cetățenilor, sau, ca s-o spunem pe șleau, privilegiază capitalul în detrimentul muncii. Însă caracterul partizan, non-neutru al monedei euro comportă și un aspect geopolitic: o tensiune nu doar între capital și muncă, ci inclusiv între centrul și periferia zonei euro⁸. După cum notează Kouvelakis în Introducere: „Moneda euro trebuie înțeleasă ca un mecanism de clasă feroce menit să disciplineze costul muncii – începând cu salariile muncitorilor germani, care au rămas la același nivel în toată decada de la începutul noului mileniu –, dar și ca un mijloc prin care hegemonia capitalului german este articulată și impusă la nivel european și, mai larg, internațional”. (p. XX) Abordând acest aspect, descoperim nu doar că actorii se schimbă și că în spatele monedei euro și al troicii dăm de perechea Germania-periferie (în special Grecia); dar avem totodată ocazia să risipim puțin și din ceața densă pe care o lasă discursul oficial curent, care explică recesiunea europeană în termenii tehnici și totodată moralizatori ai competitivității, productivității și eficienței economice. Cele două aspecte, cel structural-instituțional și cel geopolitic, sunt, firește, legate între ele. Care e legătura dintre moneda euro și dominația germană în Europa? În primul rând, structura de la bun început ierarhică pe care a îmbrăcat-o uniunea monetară în avantajul marilor state europene: astfel, piața monetară unică nu era un mijloc de armonizare a economiilor europene, ci o cutie de transmisie și amplificare a decalajelor inițiale. În al doilea rând, faptul că moneda euro i-a furnizat costuri extrem de reduse capitalului industrial și financiar german, anulând costurile tranzacțiilor internaționale și facilitând *outsourcing*-ul producției industriale. În al treilea rând, blocând singurul mijloc de contracarare a competitivității germane aflat la dispoziția periferiei: și anume,

⁸ Din păcate, Lapavistas și colaboratorii săi nu discută situația țărilor europene – precum România – care nu fac parte din zona euro. Putem însă deduce că situația, aici, la noi, este încă și mai proastă. Practic, bifăm toate dezavantajele unei monede legate de euro (menținerea cursului de schimb la un nivel artificial, care anulează orice marjă de mișcare în direcția unei devalorizări a monedei și, implicit, a unei posibile competitivități sporite a industriei locale), plus dezavantajele (cum ar fi lipsa de credibilitate) pe care le comportă faptul că nu avem, totuși, moneda euro. Acest dublu dezavantaj s-a văzut, de altfel, recent, odată cu vestea măsurilor impuse de troică în Cipru (taxarea depozitelor bancare, deocamdată respinsă de parlamentul cipriot): euro s-a prăbușit la minimum din ultimele șase luni față de dolar, dar a crescut la maximum din ultimele trei luni față de leu.

devalorizarea propriei monede. În fine – și ca o consecință a acestor aspecte – transformarea monedei euro într-o nouă și mult mai respectabilă *deutsche Mark*, care a ușurat ascensiunea financiară a Germaniei precum și libertatea absolută de mișcare a capitalului său industrial. (cf. pp. 158-159)

Una peste alta, „departe de a promova convergența între statele membre, Uniunea Monetară Europeană a fost o sursă de presiune neîntreruptă asupra muncitorilor care a produs disparități sistematice între centru și periferie, rezultând într-o acumulare imensă de datorie în cea din urmă” (p. 91). Cum se explică toate acestea?

Să reluăm de la început: există două cauze ale creșterii datoriei statelor de la periferie: pierderea competitivității și financiarizarea. Cele două aspecte sunt, bineînțeles, intercorelate. Mai mult, participarea în uniunea monetară a intensificat ambele evoluții. Explicația oficială a crizei europene și a decalajului dintre centru și periferie recurge de regulă la refrenul competitivității: Germania este competitivă, pentru că germanii sunt harnici, economi, protestanți, în vreme ce mediteraneenii sunt leneși, neserioși, ineficienți. Și iată cum, dintr-o singură mișcare, explicația economică se transformă în antropologie culturală. Să re-structuralizăm această explicație. Germania are, într-adevăr, un avantaj de competitivitate. De unde provine el? În această privință, Lapavitsas și echipa sa sunt cât se poate de tranșanți: singura sursă de competitivitate a Germaniei a fost presiunea asupra salariilor propriilor muncitori. În ultimele două decenii, salariile reale în Germania au rămas practic la același nivel. Bazinul vast de forță de muncă ieftină, apărut prin unificarea Germaniei și prin includerea în UE a țărilor din jur (în special Cehia, Polonia, Slovenia), au adus pe piața muncii o armată de rezervă pe care patronatul german a invocat-o (și folosit-o) cu succes pentru a obține consensul forței de muncă germane față de blocarea sau chiar scăderea propriilor venituri. Iar această presiune aplicată constant asupra veniturilor forței de muncă i-a conferit Germaniei un avantaj uriaș pe piața exporturilor. Aceasta este explicația pentru surplusurile constante înregistrate în balanța de cont curent a Germaniei: competitivitatea exporturilor sale, datorată sufocării forței de muncă locale. „În centrul zonei euro, Germania a fost marcată de creștere scăzută, investiții care au rămas la același nivel, consum stagnant, economii în creștere și datorii ale populației în scădere. Germania nu a fost o economie capitalistă dinamică sub nici un aspect. Singura sursă de dinamism au fost exporturile”. (p. 21) Și mai departe: „Este greșit să interpretăm criza ca rezultat al economiilor ineficiente de la periferie care n-au făcut față economiei germane eficiente. Mărimea economiei germane și performanța ei la exporturi – ale cărei cauze specifice sunt legate de moneda euro – sunt cele care i-au permis să domine eurozona. Eficiența nu are nimic de-a face aici”. (p. 21)

Dar dacă dinamismul economiei germane se reflectă în surplusurile de cont curent, în diferența pozitivă dintre exporturi și importuri, iar principalii parteneri economici ai Germaniei sunt statele din Uniunea Europeană, e clar că aceste surplusuri trebuie să apară undeva, la partenerii europeni, cu semn negativ, ca deficite structurale. Și într-adevăr, graficele prezentate de autori arată cum nu se poate mai clar modul în care surplusurile

germane se oglindesc perfect în deficitele țărilor de la periferie. Eventuala marjă de creștere a competitivității a acestor state era, în fond, redusă de la bun început. În primul rând, prin ratele de schimb la care au intrat în zona euro. În al doilea rând, prin imposibilitatea de a-și devaloriza moneda, odată intrate în zona euro. Iar în al treilea rând, prin salariile deja mult mai mici pe care muncitorii le obțineau aici față de colegii lor din nucleul zonei euro. În realitate, în ultimul deceniu, productivitatea a crescut mult mai mult la periferie decât în Germania, unde a rămas relativ constantă. Dar salariile, relativ mizere din pornire, nu puteau fi tăiate mai mult – ba chiar au crescut și ele, e adevărat în procente destul de infime (20% în Grecia între 2000 și 2008). Sistematizând și punând în paralel situația de la periferie cu cea de la centru, rezultă următorul tablou: dată fiind existența unei unici politici monetare și constrângerile aplicate politicilor fiscale ale diferitelor state (prin tratatele și pactele europene), singura pârghie pentru a crește competitivitatea externă a fost presiunea asupra muncii și salariilor. Toate statele europene s-au aruncat în această cursă, impunând flexibilitatea în câmpul muncii și comprimând costurile muncii. Dar, important, punctele lor de plecare au fost diferite. Germania a fost mult mai eficientă în această privință („Agenda 2010”, introdusă de – cine alții? – social-democrații germani în 2003 a fost explicită în acest sens). Statele periferice, cu un nivel destul de precar de bunăstare, cu salarii reale scăzute și organizații sindicale puternice, precum Grecia, Portugalia, Italia și Spania, n-au fost atât de eficiente. De aici, deficitele constante de cont curent pe care le-au înregistrat statele de la periferie. Și în asta constă toată explicația pentru avantajele sau dezavantajele de competitivitate de pe continent: nu creșterea productivității, nu inovațiile tehnologice, nu distribuirea inegală a hărniciei, ci o simplă cursă cu totul cinică în care cine stoarce mai mult propria forță de muncă, acela stabilește prețul minim al pieței, își sufocă sub exporturi competitorii și iese câștigător.

Una peste alta, disparitățile geografice de pe teritoriul uniunii sunt expresia exteriorizată a conflictului de clasă din chiar centrul uniunii. Înclinarea balanței în favoarea capitalului și în defavoarea muncii în Germania a produs surplusurile sale de cont curent și a impus deficitele simetrice din periferie⁹. Dar povestea nu se termină aici. Raportul de competitivitate între centru și periferie e, cum spuneam, doar un factor al acumulării

⁹ Pentru unii, această explicație a sursei dezechilibrului de competitivitate prin blocarea sau reducerea salariilor din Germania poate părea implauzibilă: în fond, toată lumea știe că salariile din Germania sunt printre cele mai mari din Europa. Pe lângă explicația pe care o oferă autorii (legată de extinderea pieței germane a forței de muncă prin includerea RDG-ului și, ulterior, a țărilor vecine în sfera de influență imediată a Germaniei, ceea ce a dus la acceptarea din partea sindicatelor a „compromisurilor” salariale), ar mai putea fi invocate două aspecte: în primul rând, ideea că, în condiții de libertate de mișcare a capitalului, producătorii cu cea mai avansată tehnologie și, implicit, compoziția organică cea mai ridicată a capitalului sunt cei care impun prețul mediu de vânzare a mărfurilor – ceea ce înseamnă că industriașii greci sunt nevoiți să-și vândă produsele la valoarea medie mult mai scăzută impusă de tehnologizarea superioară din Germania; și în al doilea rând, ideea că, în aceleași condiții, o creștere a salariilor (fie ea și infimă – cum am văzut, 20% în Grecia în decursul a opt ani) are un impact mult mai mare asupra producătorilor cu o compoziție organică scăzută a capitalului decât asupra producătorilor cu un grad mult mai ridicat de tehnologizare – ceea ce înseamnă că, deși salariile de pornire ale muncitorilor greci erau mult mai mici decât cele ale muncitorilor germani, faptul că primele au crescut în vreme ce ultimele au rămas constante a redus considerabil din competitivitatea primilor. Cf. Marx, *Capitalul*, vol. 3, cap. 10-11.

datoriei în sudul european. Peste acest nivel se adaugă celălalt factor: financiarizarea. Financiarizarea a făcut ca surplusurile de capital obținute prin exporturi să fie reciclate de băncile germane prin împrumuturi la periferie – împrumuturi necesare tocmai din pricina deficitelor cu care se confruntă aceste țări. Trebuie însă să subliniem aici două aspecte: în primul rând, aceste împrumuturi vizau mai ales sectorul privat – bănci și corporații – din statele de la periferie, nicidecum visteria națională. Mai mult, compoziția acestor transferuri de capital e, de asemenea, relevantă: FDI (foreign direct investment – care nu creează datorie) e foarte scăzut; așadar, nu binecuvântații investitori sunt cei care și-au trimis capitalul la periferie; ceea ce predomină în acest transfer de capital sunt împrumuturile bancare și bondurile (care, ambele, creează datorie). Bula imobiliară din Spania sau iureșul creditelor pentru consum din Grecia sau Portugalia au reprezentat, astfel, prelungirea financiară a dezechilibrelor structurale din sânul Uniunii Europene: în lipsa unei uniuni fiscale europene, care să balanseze și să transfere fondurile de la o zonă la alta în numele presupusei solidarități europene, băncile și instituțiile financiare au intrat bucuros în acest rol și, ca niște veritabili lupi puși drept paznici la oi, au transformat în profit și au adâncit astfel decalajele europene și inegalitățile de clasă deja existente și consfințite, de altfel, în structura instituțională a UE.

Nu voi insista aici prea mult asupra soluțiilor pe care le prezintă autorii. Există trei alternative: în primul rând, soluția care e aplicată constant de când a izbucnit criza în Europa, și anume continuarea politicilor de austeritate. Rezultatul dezastruos e știut dinainte. În al doilea rând, ideea unei reformări a mecanismelor euro. Această idee nobilă riscă însă să se lovească de rigiditatea structurii europene și să contravină, în fond, intereselor inițiale, de clasă și imperialiste, care au dus la forma actuală a Uniunii Europene. Una peste alta, se prea poate ca, la capătul acestei căi reformiste, să descoperim că „*a good euro might well lead to no euro*” (p. 68). În fine, soluția pentru care optează autorii este ieșirea din zona euro. Nu orice fel de ieșire – ci ceea ce se numește „debtor led default” sau „progressive default”. Ideea care stă la baza acestei soluții este că oricum, la cum arată situația, falimentul statelor de la periferie sau, cel puțin, prelungirea recesiunii și a mizeriei sociale pentru mulți ani de aici înainte sunt ceva sigur. În aceste condiții, cea mai bună opțiune, din acest evantai de soluții dureroase, este ca statele de la periferie să ia măcar frâiele în mână și să-și organizeze ele însele ieșirea din zona euro. Că nu va fi ceva ușor sau plăcut, e limpede. Dar preluând inițiativa și dictând ele însele termenii și condițiile acestei ieșiri, statele respective vor putea măcar să-și aștearnă cum pot mai bine aterizarea forțată. Fără doar și poate, după cum recunosc și autorii, reușita acestor măsuri radicale depinde enorm de contextul social și politic în care se realizează, altfel spus, de existența unei mobilizări socialiste de masă în țările respective. Dar aici ieșim din sfera economiei politice și intrăm într-o altă, imensă, problemă.

Bibliografie:

Anderson, Perry, *The New Old World*, Verso, London & New York, 2010

Blyth, Mark, *Great Transformations. Economic Ideas and Institutional Change in the XXth Century*, Cambridge University Press, 2002

Dale, Gareth (ed), *First the Transition, then the Crash: Eastern Europe in the 2000's*, Pluto Press, 2011

Lapavitsas, Costas, „Financialized capitalism: crisis and financial expropriation”, *Historical Materialism*, 17:2

Lapavitsas, Costas, et. al., *Crisis in the Eurozone*, Verso, London & New York, 2012

Marx, Karl, *Capital. A Critique of Political Economy*, vol. 3, Penguin Books, London, 1981